

ПАВЕЛ МАТЕВ

Георги Марков

Макар че е рисковано да се гадае, струва ми се, че ако Павел Матев не бе закърмен от социалистическата революция едва ли би свързал съдбата си с художествената литература. Онова зърно поетическо дарование, което е носел в себе си, щеше да измързне всред студените вихри на живота. Социалистическата революция го създаде — и като гражданин, и като поет. Тя направи борец и личност от „плахото селянче“, което краде из дворищата слънчогледови пити и замерва прозорците с прашка, което дири по трънаците птичи гнезда и газии локвите с пробити обувца. Тя му внуши отговорността пред класата и народа, въвлече го в редовете на съпротивата и той стана борец, боец на Комунистическата партия, окрилен от идеята за човешко превъзходство. Когато дойде победата, той избра оръжието на поетическото слово, за да изпълни дълга си пред ония, с които е вървял рамо до рамо. Отмина героичното време. Остана паметта за хилядите загинали. Начена се грандиозно строителство. Павел Матев е облъхнат от красотата на социализма и тя го вдъхновява за творчество. Тя и споменът за загиналите. Така революцията откри ми поета през двете си различни фази, а той стана неин певец. Една неизменна повеля следва Павел Матев — да ѝ служи вярно и честно. Нейният път е и негов, нейното възмъжаване и негово творческо съзряване. Днес лесно бихме открили редица неверни тонове в първите му стихове. Но не бива да забравяме, че те са се раждали от стремежа му да бъде войник на партията, на революцията, на онази „преданост към верността“, която само недостойните не уважават.

В най-ранните си стихосбирки „В строя“ (1951) и „Ясни дни“ (1952) Павел Матев следва праволинейно своя дълг — да възпява борците, да утвърждава новия живот и да изобличава врага. Първородна тема за него е антифашистката съпротива, и то не като хронологическо творческо начало, а като основен тласък за поетическо вдъхновение. За него впечатленията от ония дни са най-силни, преживяванията — най-остри. Сякаш тогава са се отворили сетивата му на поет. Той чувства непрекъснато вътрешното задължение да възпее хората, с които е пил сълзи и възторзи.

Дорде живея и докато пиша
те винаги ще бъдат в моя стих.
Със тях работех, борех се и дишах,
Със тях в борбата трудна победих.

И аз задъхан диря всеки стих.
Аз пиша тъй мъчително и трудно.
Отново верността си проверих —
за тях и днес стоя на поста будно!

В цикъла „Безсмъртните“ срещаме строфи, които разкриват суровата романтика на борбата. От нея се раждат песни, възторжена поетичност. С нея живее оня млад момък с прошарена коса, който, влюбен във стиховете на Вапцаров, отива на разстрел. С нея мечтае агрономът зад решетките на затвора за пролетните тръпки на земята и сринатите синури.

Павел Матев се помъчи да възсъздаде поетически образа на възраждащата се родина. Той се вълнува от живота, пише за скромното, но важно дело на заводския парторг, за младите строители, дошли от село, за дишащия вече под скелите Димитровград, за войнишкия дълг и новата любов. Всички тия стихове, каквито и художествени слабости да носят, са проникнати от обществени настроения, израз са на искрено гражданско вълнение. Те са пронизани от ярък патос и партийно съзнание. Но в тях липсва нещо, което би ги направило истинска неподправена поезия. Поетическите кълнове са задушавани от суховея на култовщината, творческата незрялост пречи на автора да се разгърне. Павел Матев прилича още на трудолюбив работник, който е стиснал здраво торбата на поезията, пълна с творчески амбиции и настойчиво чука в преддверието на музите, за да го пуснат в царството си. Но те, капризни и неподкупни, го поглеждат малко снизходително. Да, те нямат нищо против амбициите му, с които иска да ги примамва. Но истинската любов не се спечелва само с желание. Тя иска и истинска поетична красота. Нужни са интимно очарование, силни неподправени чувства, естетическа завършеност. А това още липсваше на тогавашния Павел Матев. И затова въпреки безспорните му добродетели той оставаше в преддверието на същинското изкуство. Забелязваме повече една надежда, отколкото поетическа реалност.

Има творци, за които изкуството се ражда като че ли заедно с тях. От първите си стъпки те показват изострено естетическо възприятие, инстинкт за ритмично слово, неудържим нагон към творчество. У тях образите никнат спонтанно, изливат се леко в поетическа форма. Такива поети бърже узряват и рано създават забележителни произведения. Павел Матев не е от този тип. Дори сам да не изповядва в стиха си „Аз пиша тъй мъчително и трудно“, лесно бихме открили мъките на словото в първите стихосбирки. Стихът е суховат (не случайно почти всеки отделен стих е и самостоятелно изречение), чувството и мисълта — сковани, поетическото виждане — ограничено. Неговото творческо утвърждаване е съпроводено с упорити и дълги усилия. Трябваше да води борба не само за високо ритмично майсторство, но и за оригинално поетическо откривателство на мисли, образи и идеи. В тази битка той успя.

Стихосбирката „Дълг“ (1955) е тъкмо първият значителен резултат. Павел Матев настрои вярно поетическата си лира, заговори със свой неподправен глас. Той разкъса мрежата на стандартните преживявания и конюнктурните настроения. И откри красота, която по-рано не виждаше. В старите теми — за майчиния подвиг и синовната обич — той вложи ново съвременно естетическо съдържание. В многоликия живот на миналото и съвременността забеляза интересни съдби. Стихотворенията „При тати“, „Писмо до мама“ и „На Ж. . .“ са може би най-хубавите в този сборник. Те покоряват и с художествената идея, и със силното, непосредно чувство. Поетът се освободи от тезисната патетичност и почувствува красотата

в конкретността на живота. Чистосърдечно, поетично Павел Матев ни връща към народната песен, макар че неговите стихове са далече от фолклорната стилизация. Познат, скъп, обаятелен е образът на майката, която има чар на женска красота и на всеотдайна майчина доброта. Трогателна е тази млада невеста, изтръпнала в свенливост, забравила да се поклони на свекървата, невеста, която пъргаво, кръшно отмеря стъпките в младоженческото хоро, а плитките ѝ играят като две змии на кръста; пленителни са и тия първични сто чирпанлии, все „набори на тати“, които „залели всичко с вино и смях“. Патриархално-песенна романтичност звучи в суровите образи на хората с ямурлуци, навуша и ками. Павел Матев не идеализира патриархалното. Трезв и наблюдателен, той вижда реалността, жестоката борба в нея. Скоро онези две плитки-змии, които са пленявали погледа, майката трябва да отреже и продаде. И те стават за поета символ на народната неволя и на мълчаливия майчин подвиг. Силно чувство и поетически изразена идея пронизват творбата. И това е вече завоевание на Павел Матев. Образна мощ, поетическа убедителност блика и от стиховете на лирическата творба „При тати“. Или по-точно: при гроба на бащата.

Запустяло е. Няма живот.
Само камъни бели и тръни.
Висне облачен сив небосвод.
На където очи да обърна,
все е пусто. . . Къде си ти, тате,
у дома да си идем, стани!
Па да дойдат роднини, познати
с ямурлуци, с навуша, с ками.
И цигулката, дето мълчи,
толкоз време с отпуснати корди,
да запее как водил Момчил
по балкани хайдутите горди. . .
Мой добър и мой беден баща,
ти премина живота нелесно.
Аз наследство от тебе не ща —
мен ми стигат юнашките песни. . .

Просто, сурово, емоционално и силно. Болка и гордост, сплетени в едно. Лирично-синтетична картина с типична, нашенска атмосфера. Художествено постижение, което се нарежда до най-доброто в съвременната ни поезия.

Стихотворенията „При тати“, „Писмо до мама“, „На Ж. . .“ продължават в известен смисъл темите от първите две стихосбирки. Обективно лиричното начало е същото: страданието на трудовете хора, жаждата за живот. Новото в „Дълг“ е това, че Павел Матев не регистрира сухо факта, а извлича от него естетическото съдържание, искрата на поезията, емоционалното въздействие.

В „Дълг“ има и друго, макар все още неразгърнато напълно: подчертана склонност към размисъл, насочване към етични теми и към вътрешния дълбоко субективен свят на поета („Размисъл“, „Брезата“, „Раздяла“). Емоционално-рефлексивната насока показва, че поетът се освобождава от страха пред субективността в изкуството и гледа на света със собствени очи. Той се мъчи да проникне сам в истините на живота, а не да ги клишира според „общоприети“ разбирания. Личността му се отърсва от вцепенението, вълнува се истински и ръката на поета смело запечатва поетическото въздействие. В поезията му нахлуват острата размисъл, болезненият стон, онези „стари, но верни закони, по които живей тоя свят“.

С размисъла, с личното вълнение дойде и темата за етичността на новия човек. Стихотворението „Брезата“ може би е навеяно от чужди образци, Защото образът на брезата се асоциира повече с руската поезия, отколкото с нашите балкани. Обаче в него има искрена болка на комунист, който живее с големите въпроси на човешкото си битие, въпросите на личните отношения, за бита в семейството.

В схватките с врага сме комунисти,
ала не сме такива у дома.

Аз в твоите мисли съм, във твоя сън,
дори кога се сърдя и се карам.
И мъчно ми е, че дома с другаря
не съм такъв, какъвто съм навън.

Подчертано субективния, лиричен и изповеден подход доведе Павел Матев и до гражданска смелост. Той разкрива реални конфликти, надниква в душевността на съвременника, обогатява с психологизъм поезията си.

Стихосбирката „Дълг“ изведе Павел Матев на брега на значимото и вълнуващо изкуство. С нея той отключи тайната на поезията и загреба направо от извора на живота. За съжаление поетът сякаш не осъзна докрай значението на тези си стихове. След тях се появиха обемисти сборници: „С вярата на хората“ (1959), „Човешка тревога“ (1960), „Време—родина—любов“ (1962), които не го предвижиха напред и нямаха значимостта на „Дълг“. В тях външното стихотворно майсторство е пораснало, тематичният кръг е разширен, гражданският патос е силен. Редица стихотворения са добре направени, със зряло професионално умение. Но липсва поетическото откривателство, оригиналното художествено виждане, яркото естетическо внушение. Причината не е нито в гражданската устременост на автора, нито в тематиката. Напротив, тия качества, наред с овладяното стихотворно майсторство ги поставят на приемливо равнище. Но недъгът е налице. Причината за слабостта е същата, както и в ранните стихотворения — „всеобщността“, бих казал, безличността на художествените идеи и преживявания. Това бе неверен път за поетическото вдъхновение.

Всеки поет има свой творчески натюрел, своя пътека, по която стига до големите успехи. Силата на Вазов е в способността му да долавя поетическа значимост в обективните явления; на Яворов — да изрази драматично неудържимото си вълнение. Очевидно Павел Матев не е поет от типа на Вазов, като не става дума за мощта на таланта. И затова трудно стига до свои художествени открития, когато се вглежда в обективния факт. Не е поет и от типа на Яворов, тъй като у него чувството не е бурно, зашеметяващо, дори и когато е остро конфликтно. Той трябваше още да търси своя път, да открие своя глас, оня тип поезия, който най-пълно отговаря на личността и таланта му.

Самооткриването на Павел Матев като поет стана най-убедително засега в последната му стихосбирка „Родословие“ (1963) и в поемата „Завръщане при началото“ (1964). Помогнаха му собственият творчески опит, поетическата настойчивост и онези обществени условия, които се наложиха у нас през последните години. Освобождаването от догматизма, плодотворното брожение на духа към творческа самостоятелност, споровете и разговорите за богатството на поезията — всичко това се отрази върху личността на художника, върху естетическата му чувствителност, без да променя идейната същност на неговия поетически идеал. Той реално

гира по нов начин на живота, има нов естетически подход към действителността, нови творчески принципи. „Родословие“ и „Завръщане при началото“ са не само най-високите художествени постижения на Павел Матев досега. Те ясно очертават и самобитността му като творец, пътя, който ще върви към големи естетически завоевания. Тук е истинският Павел Матев, тук се развързва поетическата му стихия. Не случайно онова усещане за творческа мъка, за скованост и преднамереност, което в една или друга степен се долавя в много от предишните му стихове, сега липсва, когато четем новите творби на поета. Лекота на стиха, богатство на асоциациите, спонтанен изблик на чувствата и мислите говорят за освобождаване от творческите задръжки.

Ако съпоставим дори едноименните стихотворения „Размисъл“ от „Дълг“ и „Родословие“ ще забележим новото. И двете творби са сполучливи, между тях има не само тематична, но и естетическа връзка. Обаче първото констатира само една възникнала мисъл, в него лиризмът произтича от искреността на въпросите; второто разкрива експресивно и непосредно потока на преживяването. Поетът се вглъбява в своето състояние, търси ония сплетени, тънки и наглед противоречиви чувства, които се пораждат в размисъла върху живота. Станалата банална тема за преходността на детството и младостта, на пролетта и любовта се третира оригинално. Истината е богата с нюанси и проникновения. Тя не е студено логична и ясна, загатната е, изразена е като че ли малко смътно, но завладява с емоционалната атмосфера, която носи. В живота винаги се разделяме безвъзвратно с нещо, но то се връща у нас като спомен или опит, като тъга или радост и ни съпътствува в нашите дни. И в стихотворението ни завладява не толкова голата идея, колкото спонтанно избликналото настроение, малко тъжно и меланхолично и същевременно непринудено оптимистично. Преходността в живота се оказва илюзорна и не бива да предизвиква у нас песимизъм. По непосреден начин поетът ни въвлеча в сферата на големите проблеми на битието, придава на стиховете си скрит, но несъмнен философски оттенък, който е характерен за „Родословие“.

Последните стихотворения на Павел Матев се отличават с подчертан интерес към духовното брожение в личността, която търси сложността на човешкото и многообразието на света, иска да улови невидимите закони в битието на хората. „Родословие“ е в добрия смисъл на думата емоционално-рефлексивна поезия. Вдъхновението се възбужда от мисълта, от етично-психологическите въпроси, с които се сблъскваме в съвременността. И размисълът, вътрешните търсения и открития дават сила на поетическото съдържание. От външно-констативни стихове Павел Матев се придвижи до изповедно-неспокойна, дълбокосъдържателна съвременна поезия. У него рядко ще намерите пластични картини, пейзаж, обективизирани герои. Пък и там, където ще ги срещнете, те са силно обогатени от субективно-лирично чувство. Силата му е другаде — в убедително, емоционално изградения образ на лирическия герой, в гражданската заинтересованост, в самокритичната честност и обективност. Поетът изживява идейно-естетически действителността и прави от своите преживявания съдържателна, напосена със съвременност поезия. Лириката му не става от това субективистична, нито обеднява тематично. Колкото и да изглежда парадоксално, тъкмо когато се отказва от тематичното отразяване на живота, той обхваща тематиката в нейната многостранност, в нейната естетическа неповторимост. Той обогатява представата ни за съвременността, като очисти душевността и съзнанието ни от старото. В стихотво-

рението „Предсказание“ мечтае за оня голям поет в бъдещето, който ще синтезира в творчеството си поетическите открития на предшествениците. Тогава хората ще разберат колко красив, пълнокръвен, сложен и много-странен е светът, който ги заобикаля и който не може да се подведе под сухи технически и математически формули.

И щё узнаем удивени,
че тук, където сме родени,
светът е много по-богат:
че разумът си има звуци,
че чувствата си имат разум,
че хората, когато пеят
със мъката си разговарят,
че хората, когато плачат,
жадуват да са по-добри,
че най-опасните метежи
и най-лъчистите победи
се раждат в хорските души. . .

Не е трудно да се разбере, че тия стихове говорят не само за лириката на бъдещия поет, те са естетическата платформа и на Павел Матев. Подчертан е стремежът му да обхване многообразието на живота, неговите светли и тъмни страни, стремежът да се претегли истинската стойност на нещата. С мъжествена откровеност поетът казва истината за онази „страшна вярност“, в чиято „гореща плазма“ се промъкваха студени лъжи, измяна и подлост, злина и омраза. Но жестоките господарски нормативи не можеха да смажат безмълвния подвиг на ония, които грядат новото. Стихосбирката „Родословие“ носи антикултовска поезия. В нея не се спекулира с темата, а обективно и даже самокритично се разобличават мнимите добродетели на „приемливата“ лъжа, на сляпата вярност и излишната доверчивост. Цикълът „Прозрения“ е написан вдъхновено, с пареща болка. Това е поетическа изповед на комунист, духовен катарзис на личността, която излиза закалена от горнилото на моралната самопреценка. Поетът поставя остро проблема за нравствената чистота на съвременния човек:

Не вършех всичко както трябва.
И после дълго ми тежа
надвесената бяла брадва
на възмутената душа.

Смели истини казва Павел Матев и в други стихотворения. Запазен от здравата си идейност, той точно отделя житото от плевелите. Неговият лирически герой носи ясен обществен идеал, здрави нравствени начала, сигурен идейно-естетически критерий. С всичките си грешки и слабости, от които упорито се освобождава, той е боец от героичната армия на дисциплинираните и преданите, от ония, които носят мъжествено бремето на живота — с противоречията и с красотата му. Жестоката правда не закрива от погледа строителния подем на нашето общество. Без да е икописен и без да идеализира, поетът казва истината, всеотдаен както всякога. Неправилно ще бъде да видим в стиховете му само критичното начало. Всъщност тяхната сила е другаде — в поетическото пресъздаване на прекрасното и героичното у съвременника. Павел Матев възпява трудовете хора, онези, които денонощно мислят и планират дела, незапочвани от никого, онези, които държат на собственото си мнение и се борят да порасне стократно партийната мощ, онези, които побеляват в труда и побеждават.

Павел Матев е всякога поет-комунист — страстно партийен и целеустремен; комунист с гражданското си съзнание и естетическия си идеал със своето светоусещане и светоглед. И когато жигосва, и когато утвърждава той разкрива моралната сила на новия човек. Гражданският патос е най-характерният белег на творчеството му. Този патос се трансформира в поезия. И виждаме поета в „Родословие“ граждански зорък и нравствено чист, неспокоен и непримирим. Напразно лекарят ще му препоръчва да е умерен във вълненията си. Не, неговото сърце не може, без да бие в унисон с борбата, без болката и радостта, без да стене от омраза и да вика от възторг. Може би звучи „старомодно“ поетовото „предчувствие“, но то е напълно искрено:

Поетът казва истината. Той никога не е съзърцател, самозатвори се в света на тясно личните преживявания сноб. Той може да напише понякога и по-слаби, неизстрадани стихотворения, каквито не липсват и в последната му стихосбирка, може да се увлече в маниерна игра с образите, както е в „Кръстопът“, но винаги се възлнува от значимите въпроси на живота, винаги е актуален и целеустремен.

модни вълни не ще го отвелят в дебрите на интелигентския интелектуализъм, всред мекушавостта и идейно-психологическата неустойчивост. От поезията му лъха неподправен демократизъм, искрена любов към трудовете хора. Модерна по стих и форма, тя продължава най-хубавите традиции на нашата реалистична литература.

Последната творба на Павел Матев „Завръщане при началото“ с особена сила разкрива своеобразието му като поет, върнатата му идейна линия и съвременния му поетически стил. Поемата по нов начин продължава ранния цикъл „Безсмъртие“ със своето преклонение пред обаянието на ония, които изгоряха в антифашистката борба. Образите са изваяни пълнокръвно, усещаме живите личности с неповторими съдби и естествен порив към живота. Те са твърде обикновени хора, бледи и мършави гимназисти с далекогледни очи и порок на сърцето, твърди металурзи със суха кашлица, сприхави народни учители, стройни девойки с момински мечти, хора, които не се отличават с нищо изключително. Но те носят в сърцата си велик идеал и несломима мъжественост, чисти чувства и подкупваща човечност. Образите им са обвеяни от истинска романтика и красота, превръщат се в символ на едно героично минало и вдъхновение за настоящето и бъдещето. Не само гражданско преклонение извикват те у поета, но и една интимна сърдечност, непринудено човешко обаяние. Вдъхновен лиризмът пронизва цялата творба, слага отпечатък върху образите, композицията и поетическата форма. Павел Матев намира оригинална форма да внуши идеята, да пресъздаде героите и да изрази чувствата си. Лирическите встъпления се сменят с изображението на героите, споменът за миналото се сплита с асоциациите за настоящето, за да завърши поемата с един патетичен реквием за братската могила и с един възторжен апотеоз на възраждащата се родина.

Павел Матев разгръща своите творчески сили. Един от фалангата на ония, които израснаха като художници след деветосептемврийската победа, той все повече се утвърждава като самобитен поет и като един от строителите на нашата съвременна социалистическо-реалистична литература.]